

**Ewa Gunnarsson m fl (red):
Where Have All the Structures Gone?
Doing Gender in Organisations, Examples from Finland,
Norway and Sweden**

Centrum för kvinnoforskning vid Stockholms universitet, 2003

Genderforskarnas tankekollektiv eller tankevärld (jfr Fleck 1935/79, Douglas 1986) kännetecknas av homosocialitet: med mycket få undantag är de alla kvinnor och deras vetenskapliga referenser (med undantag för klassiker som t ex Giddens och Bourdieu) kvinnliga. När det därför produceras en forskningsantologi om hur kön skapas *Where Have All the Structures Gone?* är det utmanande att bli tillfrågad som granskare.

Jag är inte kvinna, inte genderforskare, inte sociolog – men inte heller okunnig om hur tankevärldar och professionella kulturer skapas och återskapas. Min granskning av bokens bidrag till hur könsvärldar – jag väljer att introducera det begreppet – byggs upp är således ur den utomstående, men inte oinitierades, perspektiv.

I hård sammanfattning handlar samtliga bidrag i boken om hur kön ständigt skapas i organisationer. Tonen anslås med en inledande och tydlig positionsbestämning av sociologen Elin Kvande från Norges Tekniska Universitet. Metaforiskt menar hon att genderforskningen kännetecknas av tre huvudspår: könet som substantiv, som adjektiv/adverb och som verb. Till en del avspeglar dessa ansatser också en utveckling över tiden.

Substantivmetaforen anknyter till föreställningen att könet i allt väsentligt (en gång för alla) är bestämt av biologin. Föga förvånande är den ansatsen otillräcklig för att förstå samhälleliga könsskillnader. Adjek-

tivmetaforen anknyter till den forskning som, med rötter i 1970-talet (jfr Prokop 1976/81) fokuserar på (huvudsakligen) socialt och kulturellt konstruerade skillnader mellan män och kvinnor. I fokus för mycket av denna analys står inte i första hand att (alla) dessa skillnader är av ondo utan att man (också kvinnorna själva) i en mansdominerad värld negligerat den kvinnliga särartens kvaliteter. Mycket av forskningstraditionen går således ut på att synliggöra det ”kvinnliga” bidraget (jfr Gilligan 1982/85).

När Margareta Winberg argumenterar för fler kvinnor i bolagsstyrelserna med hänvisning till att kvinnor berikar arbetet och tillför nya perspektiv ligger hon i linje med den traditionen.

Nu menar Elin Kvande – liksom alla de forskare som mer empiriskt bidrar till denna antologi – att detta perspektiv är otillräckligt och för statiskt. Könet är inte skapat utan könskapandet är en ständigt pågående process; därav kön som verb: doing gender in organizations. Jag har inte kontrollerat spännvidden i hur detta ”doing” uppfattas av det koppel av övriga forskare som förefaller befolka territoriet (t ex West och Zimmerman som är de uppenbara inspiratörerna). Inte heller har jag fördjupat mig i varför man valt ”doing” i stället för ”shaping” eller ”creating”. Tydligt är emellertid att forskare som Kvande med könsskapandet menar något mer än återskapande (reproduktion)

av könsroller (s 23). Det är genom könsskapandet som strukturerna ständigt nyproduceras.

Det är lätt att hålla med i detta, och många av antologins mer empiriska bidrag ger också – åtminstone ytligt sett – sitt stöd åt tesen om organisationsfältets kontinuerliga könskapande. Det här är en ansats som ligger i linje med – eller snarast kompletterar – mycken annan kunskapssociologisk forskning: hur vetenskapliga fakta skapas (Fleck 1935/79), hur organisationer tänker (Douglas 1986) hur konstnärernas tankevärldar skapas (Goodman 1978), hur professioner (Brante 1987) och discipliner skapas (Lenoir 1997) samt hur ”communities of practice” växer fram (Wenger 1998) Som nämns eller visas i flera av bidragen till antologin finns det en könsblindhet i mycket av den här forskningen. Inte minst Minna Salminen-Karlsson visar i sitt bidrag på frånvaron av könsperspektiv i den Wenger-influerade communities of practice-traditionen.

Gemensamt för de ansatser jag ”namedroppat” ovan är – och här stödjer jag mig främst på Fleck (1935/79) som jag känner väl – försöket att fånga in den dubbla helix (eller den tvillingplanet) som det kognitiva och sociala utgör i kunskapsbildningsprocessen. Man kan säga att tankestil (det innehåll som skapas och reproduceras) och tankekollektiv (den community som skapas och reproduceras) simultant bestämmer/skapar varandra. Oberoende av om man är inspirerad av Fleck, Wenger eller Douglas hamnar man – när man rör sig från teori-fältet till de empiriska studierna – i en komplikation: kunskapsbildningsprocessen äger rum på flera plan; vi tillhör flera tankekollektiv – omfattar flera tankestilar – samtidigt. Ofta är de motsägelsefulla (rent av oförenliga) och såväl organisationer som

individer kämpar med dessa motsägelsefullheter.

Helt uppenbart skapar detta utmaningar för flera av antologins författare. Nationella kulturdrag (svenskheter/nordiskhet) blandas med professionella (kirurgernas traditionella machokultur), med omsorgsapparaternas organisationskulturer och med klassmässiga (nästan borttappade i antologin). I den här flerskiktsskikt bilden där lager läggs till lager blir det helt enkelt svårt att urskilja vilket könskapande som äger rum (och var i så fall), vad som håller på att bildas och vad som är atavistiska kvarlevor. Den som inte är observant på detta löper – menar jag – risk att övertolka könskapandet. Jag ska återkomma till exempel på det.

Låt mig dock först lansera en kunskaps-teoretisk invändning mot (åtminstone delar av) doinggenderansatsen (jag har som sagt inte granskat hela diskursen). Medan övriga kunskaps-, organisations- och professions-sociologiska ansatser är ”öppna” när det gäller kring vilket innehåll – vilka värderingar och kunskapsuppfattningar – som organisationen/tankevärlden formeras, förefaller doinggenderansatsen determinerad när det gäller könsdikotomin: det som skapas i processen är ”manligt” respektive ”kvinnt” kön. Hur kan man tolka/bestämma vad som är (i grunden) manligt respektive (i grunden) kvinnligt i en struktur när könet hela tiden skapas utan att vi på något enda ställe satt ned foten, dvs definerat åtminstone någon fast referenspunkt för manligt respektive kvinnligt?

De problem jag nämnt kan illustreras med några av fallen i boken. Ewa Gunnarsson studerar en IT-avdelning på ett konsultföretag och (en enhet på?) läkemedelsverket. Det är en spännande undersökning som ger nya perspektiv på all jargong om flexibilitet och som visar på komplexiteten i mötet

mellan den normalsvenska jämlikhetssynen och IT-branschens (amerikainfluerade) företagskultur. Men jag väljer att fokusera på det förhållandet att den manlige fallskärms-hoppande IT-gurun rekryterat en kvinnlig fallskärms-hoppare.

Ger doinggenderansatsen här någon fast punkt för analysen, något som kan ge rimlig intersubjektivitet (dvs att flera forskare skulle kunna dra likartade slutsatser av samma material)? Försöker IT-gurun bryta den manliga homosocialiteten genom att anställa en kvinna? Eller befäster han i stället den maskulina hegemonin genom att opportunistiskt anställa en kvinna men en som lever upp till den manliga världens krav? Står vi inför en omvandling av en traditionell kvinnlig könsidentitet? Står vi inför de-genderization (dvs att de könsbestämda domänerna minskar, att den nyanställdes kön blivit mindre viktigt än att det var en fallskärms-hoppande IT-expert). Gunnarsson ser tydligt problemet, antyder att det skulle kunna vara ett uttryck för degenderization eller ett genomslag i organisationen för en svensk/nordisk tankestil men hon följer inte upp spåret. I stället anknyter hon till begrepp som ”maskulin hegemoni” och det ”maskulina blocket”, dvs – i korthet – att patriarkatet reproducerar sig på ett mer raffinerat sätt. Men har man inte då frånsvurit sig möjligheterna att se vad som är på gång? Och framför allt: om man vet att det som skapas är en ny form av patriarkat, då vet man vad som kännetecknar manligt kön – men vad består i så fall könsskapandet av?

Också i Annika Wenje-Rosells bidrag är dessa problem närvarande. I sin teoretiska positionsbestämning formulerar hon sig om en process där kön förändras över tiden, inklusive ”changing the existing distinction between women and men”. Det är något

som ”förhandlas” fram i organisationens dagliga aktiviteter. Men hur ska hon tolka sina observationer? Tvingas hennes kvinnliga ingenjörer lägga band på sin kvinnlighet (bl a med sitt klädval) eller skapas det en ny kvinna i detta? Är det i så fall en manlig hegemoni som befästs eller är den förhandlingslösning som framträder (det nya kön som skapas) snarare en tidsbestämd trojansk häst: när kvinnorna blivit fler blir förhandlingsläget ett annat?

Liksom Gunnarsson är Päivi Korvajärvi ambivalent i sitt bidrag där hon reflekterar över sin tidigare forskning. Hon erkänner att sexualiteten är förvånansvärt frånvarande i det empiriska material hon arbetar med, att doinggenderperspektivet tenderar att negligera frågor kring fysiskt kön (their body/corporeality) liksom andra typer av hierarkiseringar än den mellan könen (s 68–70). Hon menar också att könsskapandet inte definitionsmässigt är negativt utan kan utgöra en positiv resurs i organisationen (s 56).

Kanske är det Kristina och Maria Erikssons intressanta granskning av moderna kunskapsintensiva organisationer som bidrar med de tydligaste exemplen på den kritik jag har till hur doinggenderansatsen tillämpas. De granskar en familjerättsenhet och en kirurgavdelning. Liksom i Gunnarssons studie ger deras medvetna och högt utbildade informanter också uttryck – i ord och handling – för såväl en (svensk?) politisk korrekthet som ett könsmedvetet reflekterande. Det är spännande, det komplicerar analysen, det introducerar frågor som har att röra med organisationers dynamik och kreativitet och det är glädjande för den som tror på politikens möjligheter. Men paret Eriksson är svala för detta; av Korvajärvs självkritiska reflektioner finns intet spår. I stället kämpar de med att försöka

förstå hur kön kan vara betydelselöst och ändå betyda något. Är det inte suspekt med sexuellt laddade spänningar på arbetsplatsen? Och söker sig inte homosocialiteten ständigt nya skepnader?

Man kan hävda att det Erikssonska bidraget är övergenderiserat. Möjligen helt enkelt för att de är yngre forskare än t ex Korvajärvi och Gunnarsson tolkar de in betydligt mer i sitt material än vad andra – t ex en manlig granskare som jag – skulle göra. Men bara för att man skriver att man är hermeneutiker är inte varje tolkning plausibel.

Familjerättsenheter är naturligtvis inte enbart en arena för könsskapande. De är också institutionella *foci* för det rättsliga, det utredande och det medlande i familjehaverier. Redan att hantera allt detta inom samma kommunala enhet är motsägelefullt och som forskare borde man tydliggöra implikationerna av det innan man lägger på sitt genderspektiv. Då skulle man kunna undvika slutsatser av den typ som refereras på sidan 163 i antologin där man underförstått ondgör sig över att den manliga rationaliteten och avpersonifieringen har högre anseende inom offentlig sektor än kvinnligt deltagande och intimitet, liksom att deras material leder fram till att den ideala familjerättssekreteraren förefaller vara en man (s 160).

Också avsnittet om kirurgavdelningen utmanar mig. I min normala verksamhet funderar jag mycket över dynamiken i kreativa och innovativa organisationer. I grov sammanfattning brukar man i det sammanhanget tala om de processer som växer fram ur möten mellan personer med olika "laddning": egenskaper, bakgrunder, etnicitet, kön. Ur detta skapas olika kombinationer av samarbete, konkurrens och ömsesidiga utmaningar. Könsrivalitetens roll i detta ser jag som en spännande forskningsuppgift!

Jag blir därför närmast förstummad när jag ser hur hela denna komplexitet kan försvinna när en organisationskultur blir föremål för en doinggenderstudie. Jag begriper inte att könsrivalitet (gender games) a priori kan (måste) indefinieras i en maskulinitetsstrategi (homosocialitet) av högre ordning. Det intressanta måste väl vara om det kan kombineras med i grunden jämlika strukturer: kort sagt hur utvecklas kirurgavdelningen (och professionen) under trycket av svenska (akademiska?) jämlikhetsvärderingar? Är det än en gång bara samma gamla maskulinitet i ny skepnad?

Såväl manliga som kvinnliga kirurger antyder att unga kvinnliga läkare (åtminstone under en fas i sin karriär) kan gynnas av att vara kvinnor. Alla som läser den meningen kopplar omedelbart till en undertext. Som forskare på området måste man naturligtvis då tränga bakom det till synes triviala. Det gör också de båda Eriksson men hamnar även här i en förklaring som leder vidare till en förstärkning av maskuliniteten, till en reproduktion av det manliga idealet (s 170–171). Det är konventionell visdom och uppbyggeligt för somliga. Det kan dessutom i vissa fall vara sant. Men det framgår inte självklart ur de intervjuer som de båda forskarna redovisar. Man kan nämligen – i en värld där traditionella könsroller håller på att upplösas och där det existerar organisationsmedlemmar som vill bidra till att utmana dessa roller och/eller skapa kreativa organisationer – föreställa sig att instrumentet för detta är att rekrytera personer som avviker från den norm som hegemonin föreskriver. (Det låter volontaristiskt, det medges, men borde vara möjligt att föreställa sig för den som menar att strukturerna inte är allenarådande.) Tjejer, invandrare, nyutbildade – kort sagt de som utmanar normen – ges således i vissa fall en extra

chans att ta sig in och skapa sig en plattform i kulturen (en utgångspunkt för att långsiktigt påverka den). Alla lyckas inte – i vissa fall blir det regression i framstegen som Lena Abrahamsson noterar i sitt bidrag – men några gör det. Är det inte så förändring går till?

Kort sagt: inte heller här – i det till synes triviala sexuella över- och underordnandet – kan vi utesluta att det i alla dessa lager av tillhörigheter (samhället, organisationen, professionen etc) pågår processer som eroderar traditionella mönster av roll och kön; som skapar nya könsvärldar (något jag ser i Susanne Anderssons uppsats om medelålders polisens ”vi”-skapande). Vilken fantastisk uppgift för genderforskningen att ta tag i. Och den återstår: för här menar jag att antologin inte nått ända fram, att många av bidragen varit blinda för dynamiken i de processer som pågår.

Åtminstone min intuition (jag saknar ju egen empiri) säger mig att mer händer än att vi män ständigt skapar kön som reproducerar vår maskulina hegemoni. Men läs och begrunda! Eftersom jag valt att inte kommentera alla texter finns det gott om utrymme att göra egna upptäckter och tolkningar utan pekpinnar från recensenten:

inte minst Ylva Fältholms text om barnmorskediskursens omvandling är spännande. I den finns flera kunskapssociologiska problemställningar närvarande: könsskapandet, vetenskapliggörandet, professionsskapandet – för att nu nämna några.

Staffan Laestadius

Gästprofessor vid TemaT i Linköping

Referenser

- Brante T (1987) ”Sociologiska föreställningar om professioner” i Bergryd (red) *Den sociologiska fantasin*. Raben & Sjögren, Stockholm.
- Douglas M (1986) *How Organizations Think*. Syracuse University Press, Syracuse.
- Fleck L (1935/79) *Genesis and Development of a Scientific Fact*. Chicago University Press, Chicago.
- Gilligan C (1982/85) *Med kvinnors röst*. Prisma, Stockholm.
- Goodman N (1978) *Ways of Worldmaking*. Hackett, Indianapolis.
- Lenoir T (1997) *Instituting Science: The Cultural Production of Scientific Disciplines*. Stanford University Press, Stanford.
- Prokop U (1976/81) *Kvinnors livssammanhang*. Raben & Sjögren, Stockholm.
- Wenger E (1998) *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*. Cambridge University Press, Cambridge.